

dr. sc. Željko Karula
znanstveni suradnik
suradnik Zavoda HAZU Bjelovar
Korčulanska 3c, 10000 Zagreb
historik2000@gmail.com

Primljeno/Received: 10.11.2018.
Prihvaćeno/Accepted: 21.12.2018.
Rad ima dvije pozitivne recenzije
Pregledni rad/Review

UDK 94(436.1)“1683/1699“

MEMORANDUM „DESPOTA ILIRSKOG“ ĐORĐA II. BRANKOVIĆA AUSTRIJSKOM CARU I KRALJU LEOPOLDU I. IZ 1688. GODINE

Sažetak: U radu se uz kratki uvod o habsburškoj protuosmanlijskoj ofanzivi tijekom Velikog (Bečkog) rata (1683.-1699.) donosi prijevod memoranduma srpskog diplomata i pustolova Đorđa Brankovića iz 1688. godine upućen habsburškom kralju i caru Leopoldu I. U njemu Branković nudi pomoć caru u njegovim pohodima protiv Osmanlija i traži osnivanje «Ilirskog Kraljevstva» na prostoru jugoistočne Europe oslobođenog od Osmanlija pod dinastijom Brankovića. To kraljevstvo će, prema Brankoviću, biti prijatelj Habsburškoj Monarhiji i njezin vjerni saveznik.

Ključne riječi: memorandum, «despot» Đorđe Branković, Ilirsko Kraljevstvo, Osmanlije, Habsburška Monarhija

Uvod

Krajem 16. i početkom 17. stoljeća Osmanlijsko Carstvo je sve više stagniralo, što je iznutra nagrizalo društveni ustroj i vojnu moć države. Dok je Carstvo sve više zaostajalo i zapadalo u sve dublju krizu, europske su sile bile u sve većem gospodarskom i vojnom usponu. Početkom 17. stoljeća to im je omogućilo ravnopravnu borbu s Osmanlijama i zaustavljanje njihovih osvajanja. Oslabljeni vanjskopolitički položaj Osmanskog Carstva nastojao je velikim ratnim pohodom popraviti veliki vezir Kara Mustafapaša. On je pokušao osvojiti Beč i

ostvariti ono što nije pošlo za rukom ni najvećim osmanlijskim vojskovođama na vrhuncu osmanlijske ekspanzije. Pohodom na Beč 1683. godine Kara Mustafa-paša je započeo Veliki (Bečki) rat (1683. - 1699.) koji će se pretvoriti u najveći osmanlijski poraz u povijesti. Iako je u kolovozu više od 200 000 turskih vojnika opsjedalo Beč, 12. rujna doživjeli su katastrofalan poraz u bitki na Kahlenbergu. To ih je natjerao na povlačenje. Poraz turske vojske pod Bečom označio je konačan slom osmanlijske vojne premoći. Kršćanska pobjeda potaknula je 1684. papu Inocenta XI. na osnivanje protuturske koalicije - Svete lige.

Nakon neuspješne osmanlijske opsade Beča uslijedila je velika i uspješna habsburška protuosmanlijska ofanziva. Nekad veliko i moćno Osmanlijsko Carstvo počelo je posrtati pod žestokim austrijskim napadima. Počeo je dugi i iscrpljujući rat obilježen slabošću i brojnim porazima Osmanlijskog Carstva te oslobodilačkim pohodima austrijskog zapovjednika princa Eugena Savojskog. Habsburška Monarhija otpočela je veliku protuosmanlijsku ofenzivu koja je do kraja 1687. godine rezultirala oslobođenjem Ugarske, Hrvatske i velikih dijelova Slavonije. Osim službene habsburške vojske u rat protiv Osmanlija uključilo se, kao neorganizirani gerilski oblik borbe, i lokalno kršćansko stanovništvo na prostorima Slavonije i Ugarske i time se osvećivalo za prijašnji teror Osmanlija. U strahu od odmazde osmanske vojske kršćansko se stanovništvo krilo po šumama i pripremalo za obračun s Osmanlijama i njihovim pomagačima. Kršćani su se povlačili iz svojih sela, napadali manje osmanske postrojbe i rušili osmanske kuće i kućišta. U narodnoj predaji spomenuti su i hajduci Ivan Matijević, Franjo Ilinić i Ivan Makar koji su vodili ratove protiv Osmanlija. Takav gerilski otpor lokalnih kršćana znatno je pomagao nadirućoj habsburškoj vojsci.³⁵⁵

Nastavkom ratovanja na jugoistoku Europe habsburški su generali pripremali nove strategijske planove s istim ciljem – osvajanja Beograda, kratkotrajno oslobođenoga 1688. godine. Beograd je predstavljao najvažniju strategijsku točku za oslobođenje Srbije, Bugarske i Makedonije i za konačno istjerivanje Osmanlija iz Europe. Takav veliki austrijski pohod poremetio bi tradicionalnu ravnotežu sila u Europi pa je Francuska napala Habsburšku Monarhiju «iza leđa» što je prisililo austrijskog cara Leopolda I. da značajan dio svojih vojnih efektiva okrene protiv Francuske.

Zbog takve guste političke i vojne situacije habsburški su politički vrhovi vrlo pažljivo pročitali memorandum srpskog pustolova i diplomata Đorđa Brankovića³⁵⁶ (1645.-1711.) iz

³⁵⁵ Vidi detaljnije u: Ive, MAŽURAN, *Popis naselja i stanovništva u Slavoniji 1698. godine*, JAZU, Zavod za znanstveni rad, br. 2., Osijek, 1988., Ive, MAŽURAN, *Od turskog do suvremenoga Osijeka*, Zavod za znanstveni rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Osijeku, Gradsko Poglavarstvo Osijek, Školska knjiga Zagreb, Osijek, 1996., Rudolf, HORVAT, *Slavonija*, knjiga 1., Tipografija d.o.o., Zagreb, 1936.

³⁵⁶ Đorđe Branković rođen je 1654. godine u Jenopolju u aradskoj županiji. Zahvaljujući svom bratu Simeonu započeo je diplomatsku karijeru kao tumač erdeljskih poslanika na Porti. U službi

Erdelja.³⁵⁷ Nakon dolaska u Beč u prvoj polovici lipnja 1688., Branković je uz pomoć biskupa Antonija Stefanija i notara Ugarske dvorske kancelarije Ivana Domaniskog u sklopu diplomatskog poslanstva vlaškog kneza Šervana Kantakuzena počeo sklapati veze i odnose s habsburškim dvorskim krugovima. Kako napominje Radonjić: «Informišući se preko Domaniskog o ratnim spremama i namerama ćesarskim, nema sumnje da je Branković morao saznati i za velike financijalne teškoće, sa kojima se car imao neprestano boriti, opremajući i ishranjujući okupljenu vojsku.»³⁵⁸

Na osnovi tih spoznaja Branković je zaključio kako bi dobro austrijskom caru na njegovom pohodu prema Beogradu i unutrašnjosti Srbije došla pomoć srpskih ustanika u unutrašnjosti. Na njih se i prije polagala pažnja, ali nisu uspostavljeni plodonosni kontakti. Sve je to, prema Radonjiću, Brankoviću «govorilo za to, da što pre istupi na sredu sa svojim planom i namerama.»³⁵⁹ Radeći sada na svoju ruku Branković je odlučio sastaviti svoj memorandum. Na temelju krivotvorene genealogije³⁶⁰ i potvrde despotskog porijekla koju je dobio od srpskog patrijarha Arsenija III. Čarnojevića tražio je od kraljevske komisije na ćelu s kardinalom

---

erdeljskog kneza Branković je boravio u Beogradu, Osijeku i Jedrenu, a 1668. zajedno sa svojim bratom u sklopu erdeljskog poslanstva otišao u Rusiju. Brzo se vratio nazad i postao diplomatski erdeljski poslanik na Porti. Tu je došao u kontakt s habsburškim carskim rezidentom Kinsbergom i postao njegov agent. Nakon što je sudjelovao u neuspjeljoj uroti protiv erdeljskog kneza, pobjegao je u Vlašku gdje je postao diplomat na dvoru vlaškog kneza Šervana Kantakuzena. 1688. godine je u sklopu vlaškog diplomatskog izaslanstva došao u Beč gdje je nastao njegov poznati memorandum o stvaranju Ilirskog Carstva. Nakon što nije uspio podići ustanak u Srbiji, austrijske ga vlasti interniraju u Beč do 1703. Zatim je prebaćen u ćešku utvrdu Her (Egra) gdje je 1711. Godine umro. Istaknuo se kao pisac važnih djela srpske povijesti - posebno voluminozne Hronike slavenosrpske.

³⁵⁷ Radilo se o posebno ustrojenoj komisiji na ćelu s kardinalom Leopoldom Kollonićem koja je imala zadatak regulirati imovinske i pravne odnose u Ugarskoj koja je stoljećima bila pod osmanlijskom vlašću.

³⁵⁸ Jovan, RADONJIĆ, *Grof Đorđe Branković i njegovo vreme*, Srpska kraljevska akademija, Beograd, 1911., 334. O „despotu Ilirika“ Đorđu II Brankoviću vidi i: Jovan, RADONJIĆ, *Đorđe II Branković, despot „Ilirika“*, Vreme, Beograd, 1929., Jelka, REĐEP, *Grof Đorđe Branković i usmeno predanje*, Prometej : Institut za jugoslovenske književnosti i opštu književnost Filozofskog fakulteta u Novom Sadu: Kulturno-prosvetna zajednica Vojvodine, Novi Sad, 1991., Đorđe, BRANKOVIĆ, *Hronika Slovena Ilirika, gornje Mezije i donje Mezije*, (uvodna studija J. Ređep 5-11.), Novi Sad, 1994., Nikola, RADOJČIĆ, *Iustiniana Prima und Graf Georg Brankovic, Südostforschungen*, 22., 1963., 235-312. O sukobu klerikalnog i antiklerikalnog, svjetovnog načela između Čarnojevića i Brankovića: Kosta, MILUTINOVIĆ, *Dve teze o grafu Brankoviću Podgoričaninu, Istorijski zapisi*, Titograd, 61., 1-2., 1988., 5-35.

³⁵⁹ RADONJIĆ, 1911., 334.

³⁶⁰ Branković je na osnovi navoda iz djela *Historiae Hungaricae Libri XXXIV* Nikole Istvánffyja iskonstruirao svoje lažno podrijetlo izvodeći izmišljene podatke da je Roksanda žena moldavskog vojvode Aleksandra IV. bila podrijetlom od srpske despotske loze umećući Roksandinog oca Lazara, tobožnjeg brata despota Vuka Brankovića.

Kolonićem³⁶¹ da mu povrate porodična imanja u Erdelju u Ugarskoj. Podnoseći molbu Branković je uz nju priložio i neke druge dokumente. Bio je tu i jedan opširan memorandum³⁶² bezimernih prvaka u Turskoj u kojemu oni izjavljuju da bi pod određenim uvjetima pomagali borbi cara Leopolda I. protiv Osmanlija.

Taj memorandum je pod spomenutim okolnostima (financijske teškoće i rat s Francuskom) zadobio najveću pažnju carskih pouzdanika u komisiji. Osim izjave bezimernih prvaka memorandum donosi i plan formiranja novog državnog organizma «Ilirskog Carstva» i njegov odnos prema Habsburškoj monarhiji. Na čelu takvog novog «Ilirskog Kraljevstva» nalazio bi se, tko drugi nego, «ilirski despot» Đorđe Branković. U memorandumu stoji: «Nadalje, dokle god božansko Visočanstvo bude blagonaklono prema tome da je kruna Ilirskog kraljevstva (kojom se može okruniti budući kralj), silama presvetog rimskog cara i kraljevskog visočanstva istrgnuta iz barbarskih ruku, bude u našoj vlasti, sve do tad priznajemo gospodina Đorđa Brankovića za našeg vladara i presvijetlog despota velikog kneza kao drugog istog imena. Njemu neka pripadne cjelokupna vlast i neka od našeg gore spomenutog presvijetlog despota velikog kneza bude ovisna pomoćna vojska koju nam treba dati nadaleko glasovito carsko Visočanstvo, od našeg presvijetlog despota, naslovljenog veliki knez, dobije svoj dodatak.»

Budući da su ti dokumenti izgledali donekle uvjerljivo, bečka komisija na čelu sa biskupom Kollonićem odlučila je iskoristiti ambicije samozvanoga despota te da mu zajedno s priznatom plemićkom diplomom i naslovom grofa Svetog Rimskog Carstva dati mandat da organizira protuosmanlijski ustanak u Erdelju i šire.

Nakon što je rat ponovno započeo, habsburške su vlasti bile nezadovoljne Brankovićevom djelatnosti na terenu. Posebno su im smetale njegove veze s Rusijom te je nakon ulaska carske vojske u Beograd hitno interniran u Beč gdje je u kućnom pritvoru boravio do 1703. godine. Ovaj memorandum se donosi u prijevodu s latinskog jer je to jedan od prvih srpskih programa pod ilirskim plaštem o oslobođenju srpskog naroda od Osmanlijske vlasti.³⁶³ Mada nerealan i

³⁶¹ Leopold Kollonić je imenovan đurskim (mađ. Győr, njem. Raab) biskupom 1685. godine. Njegova prva zadaća kao đurskog biskupa bio je rat protiv Osmanlija. Na konzistoriju 1686. Leopold Kollonić imenovan je kardinalom Svete rimske Crkve s naslovom sv. Jeronima (S. Girolamo degli Schiavoni ili S. Girolamo dei Croati). U doba biskupske službe u Đuru kardinal Kollonić imao je velik utjecaj na crkvenu politiku Bečkog dvora. Kao državnik i đurski biskup posebno je podupirao redovnike u vjerskoj obnovi zemlje. Više u: Peter, SEDLAK, Leopold Kollonić (1631.–1707.) – kardinal hrvatskoga podrijetla i njegova crkvena i politička djelatnost, *Croatica Christiana periodica*, 60., 2007., 85–99.

³⁶² Taj memorandum donio je na latinskom jeziku iz ostavštine grofa Alojzija Ferdinanda Marsilija iz Biblioteca universitaria di Bologna Jovan, N. TOMIĆ, Dva nova podatka o despotu Đurđu II. Brankoviću, *Spomenik Srpske kraljevske akademije*, 42., 1905., 35–42.

³⁶³ Ljubomirka, KRKLJUŠ, Nastanak prvih političkih programa o vaspostavljanju srpske države, *Zbornik radova Pravnog fakulteta*, Novi Sad, 38., br. 2., 2004., 37–60.

u konačnici neuspio, ovaj program je imao veliko značenje u političkom životu Srba u Habsburškoj Monarhiji.³⁶⁴

***

PRILOG 1.

COPIA DE PUNTI CHE L'ILLIRICI, BOSNESI E BULGARI FECERO PRESENTARE ALL'IMPERATORE PER GIORGIO BRANCOVICZ ESSENDO LORO DESPOTO.

Kao što smo čuli, po čitavome se preslavnom svijetu raspršila i raširila slava Najmoćnijeg i Nepobjedivog Rimskog Cara, Našeg Premilostivog Gospodara, jer se Njegovo Presveto Veličanstvo pothvatilo oduzeti od bezbožnih tirana i vratiti sva nekoć moćna kršćanska kraljevstva i carstva u njihovo prijašnje stanje, svakome od njih dajući i dodjeljujući zasebna prava sukladno nadasve pravednim tražbinama. Stoga su svi odlučili okrenuti glavu prema podrijetlu vladarske dobrote, kao i prema istome izvoru. Tako se i mi, žitelji i narodi čitavog gornjeg i donjeg Ilirskog carstva, Velike kneževine Mezije kao i ostalih dijelova koji su u susjedstvu toga Carstva, naime, Bosanci, Srbi, Bugari, Rašani, Tračani, Albanci i Makedonci, utječemo Njegovu Presvetom Veličanstvu kao nakon Boga, našem budućem izbavitelju iz tiranskog ždrijela, te premilostivom caru, kralju i gospodaru čiju neka vlast po čitavome svijetu osnaži i sjajem svoje milosti prosvjetili Gospodin Bog, te ureši premoćnim pobjedama tijekom dugog vremena. Pošto je nakon uništenja Ilirskog carstva okrutni tiranin zauzeo čitavu Europu, iskazujući svoje štovanje i u podložnosti prostrijeti na tlo, ponizno molimo Njegovo presveto Veličanstvo da po obnovi Ilirskog Carstva povрати kršćansku slobodu ne samo u Europi, nego i u Aziji i ostalim mnogobrojnim kraljevstvima i gospodstvima koje je otela turska moć i istodobno mu, s jednakom poniznošću, pružamo dolje navedene zahtjeve.

1. Kao što su nekoć, u stara vremena, plemena i narodi Ilirskog Carstva prema slobodnoj volji i vlastitoj odluci između svojih vladara izabiranjem određivali kraljeve za krunjenje i običavali (ih) postavljati na prijestolje kraljevskog Visočanstva, za što smo dali jasno svjedočanstvo i primjer u Presvijetlom Stjepanu, nekoć kralju Bosne, čiju je kćer sebi za ženu i nerazdvojuvu životnu družicu uzeo također pokojni Ludovik, jednako hvalevrijedne i presvjetle

³⁶⁴ Više o značenjima ilirskih ideologema tijekom 17. stoljeća, srpskim i hrvatskim planovima nakon propasti Osmanlijskog carstva i odnosu Brankovića i hrvatskog polihistora Pavla Rittera Vitezovića u: Zrinka, BLAŽEVIĆ, *Ilirizam prije ilirizma*, Školska knjiga, Zagreb, 2008., 319-336

uspomene kralj Ugarske, o čemu na sljedeći način jasno svjedoče i sami povjesničari. Münster knjiga 4., folij 916. Dakako, Bonfini piše da je Ludovik, kralj Ugarske, oko godine gospodnje 1345., kada je iz svojeg kraljevstva pokušavao istjerati ostatak Tatara, 5 pozvao u pomoć Stjepana, kralja Bosne, čiju je kćer oženio, zato što je bio moćan i posjedovao golemu zemlju koja se prostirala sve do Makedonije. Naime, poslije su Osmanlije od okupirane provincije stvorile carstvo, a kršćani, povrativši provinciju, nisu htjeli zaostajati, pa su u njoj također izabrali kralja. Prije toga je vladar Srbije bio despot Đorđe, sin Vuka Brankovića i on je imao trojicu sinova: Stefana, Đorđa i Lazara. Lazar, koji je naslijedio oca na vlasti, dobio je samo jednu kćer, koju je oženio Stjepan, kralj Bosne. On se nakon smrti Lazara, njegovog tasta, nije domogao samo supruge, nego i vlasti u Srbiji. Na isti je način sada izašlo na vidjelo da kršćanstvu treba povjeriti to kako smo mi, Iliri, i u sadašnje doba biranjem despota kralja iz redova našeg naroda u stanju smjestiti (ga) na prijestolje kraljevskog Visočanstva, ustoličiti (ga) i okruniti kraljevskom krunom, dakako po običaju, i naslovom «Car» još odavna uobičajenim (od tog naslova drevnih Ilira Moskovljani su sebi prisvojili titulu kao oznaku časti), i da (možemo) ustrajati u slobodnom upravljanju našom istočnom Crkvom na području Ilirskog Carstva, provincija, drevnih međa i granica i naposljetku po svim našim zakonima, običajima, slobodama i povlasticama.

2. Ponizno molimo Njegovo Presveto i po božanskoj dobrostivosti i svemoći nepobjedivo Visočanstvo Rimskog Cara, koje kako u sadašnjosti, tako i ubuduće gomila razne pobjede i trijumfe (od kojih mi sami s dubokom poniznošću žarko želimo Njegovom Presvetom Visočanstvu pripisati dalji uspjeh zbog spomenute božanske svemoći), isto Njegovo Presveto Visočanstvo ponizno molimo da se udostoji priteći nam u pomoć koliko (može) svojom presilnom desnicom i da nam pomogne svojom djelotvornom naklonošću, tako da se njegovim posredstvom zajedno s krunom povrate naše provincije, krajevi i područja (koja su) već dugo pod osmanlijskim jarmom, pa da iz ruku i vlasti barbara možemo natrag tražiti nekadašnju slobodu. Dakako, uz takvo očitovanje, da onoliko se pomoći Njegovo Presveto Visočanstvo bude iz poštovanja udostojalo udijeliti nam za naše sadašnje oslobođenje iz krajnjeg udesa, i mi ćemo isto tako pružiti vojnu pomoć, čim nam se prilike vrte u povoljnije stanje, čim se kraljevstvo uz Božju pomoć izbavi iz spomenutog osmanlijskog jarma, (čim) iznova procvate u nekadašnji cvijet djedovske slobode i (čim) ponovno počne pobjeđivati protiv svakojakih istočnjačkih neprijatelja često spominjanog Njegovog Presvetog Visočanstva. Na taj način bismo od susjeda Ugarske i drugih kraljeva i područja Njegovog Visočanstva stvorili predziđe.

3. Nadalje, kakvom se vojnom pomoći Njegovo Presveto Visočanstvo udostoji priteći nam u pomoć, to će se održati u našim krajevima, nakon što se ukloni svaki teret novčanih dopri-nosa i udjela, i očuvat će se u obliku vojničkih plaća spomenutog Njegovog Presvetog Visočanstva. Za uzvrat, mi također čvrsto obećajemo to da će se naše čete, koje također 6 trebaju pomagati protiv gore spomenutih Osmanlija i svakojakih istočnjačkih neprijatelja Njegovog

Visočanstva, uzdržavati od našeg novca. Naime, otkako traju ova nemirna ratna vremena, sav je bijes barbarske sile prodro u ovo kraljevstvo i pokrajine i toliko (ih) razrušio, da su gotovo u potpunosti spale na krajnju pustoš. Međutim, zajednička je kršćanska pravednost zapovjedila to da narodi susjednih kraljevstava, kakvima se smatraju da su (narodi) znamenitog kraljevstva Ugarske i Ilirskog Carstva, trebaju složnog srca i duha težiti međusobnom pomaganju, na isti način kao što je nekoć presvijetli despot i veliki knez imenom Đorđe Branković Prvi, za to jasno pružio primjer, kada je zajedno s Ladislavom, Presvijetlim kraljem Ugarske sklopio vječni savez. Kao što o tome na ovaj način svjedoči povjesničar Bonfini, Dekada 3., knjiga 5, folij 456. Nakon Žigmundove smrti, Osmanlije su istjerale despota Đorđa iz Mizije. Zbog vrlo teških sukoba oko Panonije, sa sinom Lazarom i čitavim imetkom sklonio se u Dubrovnik, misleći da će u slobodnom gradu živjeti slobodno, pa je sa sobom ponio mnogo zlata i dragog kamenja. Priča se da je, kada se dokopao prebogatog i zlatorodnog kraljevstva, u dubrovačkoj riznici pohranio pet puta po tisuću po sto tisuća zlatnika, da se što sigurnije čuvaju. Kada je shvatio da je ovdje, u luku, pobjegao od brodoloma, živio je bezbrižan život i čitav je gubitak kraljevstva lako ublažio u građanskoj dokolici. Dok je živio u tom spokoju, eto Murat pošalje Senatu pismo, kojim potiče i moli Dubrovčane da mu predaju Đorđa i da zadrže njegovo bogatstvo i imetak (jer) ne traži ništa drugo osim časti. Kada se zajedno sa sinovima i kraljevstvom domogne i oca, obećaje da će u zbog dobročinstva s Dubrovčanima odmah sklopiti trajno primirje i savez.

Nakon što je u Senatu pročitano pismo, budući da su senatori naložili da se donese zaključak, svi su jednoglasnom odlukom osudili barbarov zločin i izglasali da ni zbog kakve pohlepe ne treba oskrnuti ugled Dubrovačke Republike te da nikome ne treba oskrnuti vjeru u gostoprимstvo. Odmah zapovijede da se Đorđe pozove u Senat, a on dođe što je brže mogao, i kad je čuo za Muratovu zamku, smjesta je problijedio. Kada su senatori to opazili, nalože mu da bude miran i oslobode vladara svake sumnje. Čim se malo pribrao, obećao je da će otići odmah za dana, da ne bi kome iz obična puka bio uzrok rata.

Otpušten iz Senata, upitao je suprugu Irenu, sestru cara Paleologa, za savjet da li da se radije prikloni zamci Osmanlija ili da pobjegne u Panoniju ili u Konstantinopol. Irena (ga) nagovori (na to da ide) Grcima, (i) protiv (toga da ide) Ugarima, odakle je bio otputovao i čije je sigurno povjerenje nekoć imao. Njegov duh ga je bodrio i nije prihvaćao sljepoću sinova, koje Osmanlije nisu kaznili samo zarobljeništvom, nego i trajnom sljepoćom. Naposljetku se za Ladislavove vladavine vratio u Ugarsku i sa sobom natrag donio čitavo bogatstvo, misleći da će uz pomoć panonske vojske (kao što se dogodilo) lako povratiti izgubljeno kraljevstvo. Stigao je u Panoniju i sklonio se u svoje gradove, koje mu je jednom darovao Žigmund. Ladislavu je poslao izaslanike da mu čestitaju i iskažu pokornost. Kada je malo kasnije i sam došao u Budim, veličanstveno je primljen od Ladislava, i nakon što je sklopljen sporazum o trajnom savezništvu, silno je poštovan od kralja i ostalih velikodostojnika.

Ništa manje brzo nije prihvaćeno niti to da ako bi koga bilo iz vojske Njegova Veličanstva ili ilirskih četa zahvaljujući Božjem dobročinstvu zapao neprijateljski plijen koji bi se sastojao od pokretnina, takav bi se plijen stavljao na raspolaganju onoj strani koja je na dobitku. Nekretnine poput kula, gradova, utvrda i mjesta za koja se smatra da pod bilo kojim imenom nalaze pod njegovom krunom i koja su prije toga, u davna vremena, pod njegovom vlašću bila u stanju procvata, unatoč njegovih pravednih presizanja (budući da su zbog promjenjivih vremena i prilika dijelom ili u cijelosti slučajno potpale pod tuđu vlast) bile bi uništene zajedno sa svim svojim međama i okolnim zemljištima.

4. Beograd i Osijek zajedno sa zemljom zvanom Sirmij, te mjestima mjestima, kulama, gradovima, utverdama, međama i svim pripadajućim područjima, isto tako i s rijekama Dravom i Savom, te pripadajućim područjima, kao i nekoć, u dobra stara vremena, tako neka i sada budu i nalaze se i ostanu pod krunom Ilirskog Carstva. To isto svjedoči Plinije u knjizi 4., glava 25: I gore spomenuti Ilirk na sjeveru je okrenut prema Panoniji, na toj strani Dunav opisuje granicu, u njoj (sc. Panoniji) su Polonia i Almonasisia, rijeke bistre i plovne, iz Norika do tječe Drava, iz Karnskih Alpa mirnija Sava na razdaljini od 115 tisuća stopa. Pa ako doista naš Svemoćni, Nepobjedivi i Premilostivi Božanski Rimski Car bude kruni svojeg ugarskog kraljevstva htio pripojiti Beograd, koji će uskoro popustiti pred njegovim pobjedničkim oružjem, neka barem tim putem i na način na koji je nekoć presvijetli despot i veliki knez, Presvijetli Đorđe Branković Prvi, to često puta pečatom potvrđivao pokojnom ugarskom kralju Žigmundu, u njegovoj vlasti ostanu i tada spomenuti nadarbine i darivanja i neka budu potvrđeni za nasljednike i potomstvo našeg gore spomenutog despota. O čemu svjedoči gore spomenuti povjesničar Bonfini, Dekade 3., knjiga 3., folij 426. Prema njima (sc. Bonfinijevim Dekadama) je dvor kralja Žigmunda često posjećivao Đorđe, kralj obiju Mzija, kojega zovu despotom. On je, osvojen Žigmundovom ljubaznošću, vladaru kao sigurno jamstvo i kao zalog vječnog povjerenja svojevoljno darovao mjesto Bijelu Grčku (sc. Beograd), smješteno ondje kod ušća Dunava i Save, gdje se nekoć nalazio Taurinum, koje je sada bez sumnje jedinstveni bedem u Miziji i Ugarskoj, koja sada gleda prema Osmanlijama. S druge strane, on mu je, da ne zaostane u uslužnosti, u kraljevstvu za uzvrat dao ove utvrde: Slankamen, Bečej, Keve, Širiju, Tokaj, Monkak,³⁶⁵ Tolnu, Regec i gradove Satu Mare, Bestermín, Dobrolin, Thur, Varsan i mnoga druga veličanstvena budimska mjesta, koja se mogu ubrojiti među kraljevska. Također, od granice planina prekoalpske Vlaške i Transilvanije započinje gospodstvo Jenopolja, drukčije Raške, koje neprekidno prisvaja temišvarsko gospodstvo. To su područje heretici, nekoć vladari Transilvanije s vremenom pripojili u Bocskayevo doba transilvanijskom gospodstvu zajedno sa svim okruzima, kneževinama, kulama, gradovima i njihovim pripadajućim utverdama. Ta

³⁶⁵ Neki mađarski toponim nisu mogli biti odgonetnuti te se prenose onako kako su napisani u memorandumu.

nam je ista zemlja u cijelosti otuđena, dijelom zbog barbarske sile, a dijelom zbog heretičke prijevare, zajedno sa granicama Szolnoka i spomenutom rijekom Zaggiuom, okomitom na Dunav, koje u Ilirsko Carstvo stižu sa vremenskim razmakom.³⁶⁶

5. Nadalje, dokle god božansko Visočanstvo bude blagonaklono prema tome da je kruna Ilirskog kraljevstva (kojom se može okruniti budući kralj), silama presvetog rimskog cara i kraljevskog visočanstva istrgnuta iz barbarskih ruku, bude u našoj vlasti, sve do tad priznajemo gospodina Đorđa Brankovića za našeg vladara i presvijetlog despota velikog kneza kao drugog istog imena. Njemu neka pripadne cjelokupna vlast i neka od našeg gore spomenutog presvijetlog despota velikog kneza bude ovisna pomoćna vojska koju nam treba dati nadaleko glasovito carsko Visočanstvo, od našeg presvijetlog despota, naslovljenog veliki knez, dobije svoj dodatak. I dok god se Ilirik, Gornja i Donja Mizija te druga mjesta koja se odnose na ovo kraljevstvo, s Božjom pomoći budu mogla povratiti, dotle ponizno molimo Njegovo Presveto Visočanstvo da, kada pomoćna vojska s vremenom više ne bude potrebna, bez ikakvog gubitka i štete otiđe iz naših kraljevina i područja i neka nam se u cijelosti vrate i dodijele sva mjesta tih istih kraljevina.

6. Kuća i čitava obitelj Brankovića, a osobito spomenuti presvijetli despot i naš veliki knez, suvremenik Đorđe Branković, koji se uistinu bacio pred noge Njegovom Presvetom Visočanstvu Nepobjedivom Rimskom Caru, izabran je da iskaže pokornost tom istom Njegovom Visočanstvu zajedno s cjelokupnom punomoći koju smo mu mi dodijelili. Jasno proizlazi da se njegova presizanja na dolje navedene zahtjeve i vrhovnu vlasti ionako izvode od njegovih predaka koji su ih bili stekli. Dakako, s jednakom poniznošću molimo da se po spomenutom Njegovom Presvetom Visočanstvu njega utvrdi u uživanju onoga što mu je već milostivo potvrđeno te da ga se uvrsti među grofove Svetog Rimskog Carstva sa svim naslovima i ovlastima uvrsti među vladare njihovog Svetog Rimskog Carstva.

7. Kao što je preko sadašnjeg Njegovog Presvetog Visočanstva već najavljeno valjanošću potvrđenog privilegija, mjesta nabrojana u tom istom privilegiju, poput Hercegovine, Sirmija, Jenopolja, inače Raške, ili kao što se u sadašnje vrijeme zove Temišvar, i druga područja, gradovi, kule i utvrde, koje je pobjedničko oružje Presvetog Visočanstva već izbavilo od osmanlijske tiranije, koja se s punim pravom odnose na prije spomenutog Presvijetlog

³⁶⁶ Pored točke četvrte u rukopisu postoji ova kasnija marginalna beleška: „U Plinijevo doba u Panoniji se nisu nalazili Ugari, nego Iliri. Dakle, ako želi ili zahtijeva cijeli Ilirik, treba (spomenuti) čitavu Ugarsku, Dalmaciju, Hrvatsku, Korušku i Kranjsku, i tamo dalje Dunav, Moldaviju, Vlašku, Transilvaniju, Gornju Ugarsku, Šlesku, Moravsku, Češku i Ilirik, Poljsku, Rusiju i Moskvu. Ilirik je bio i Pruska i Danska, ali dijelom su ga Goti, a dijelom Vizigoti izmiješani s Germanima preokrenuli na jezik Germana. Ako, dakle, taj besposličar, dvolični i krivotvoriteljski despot traži čitav Ilirik, traži monarhiju i s kolikom glupošću jadnik sam sebe uvjerava da može lako zavarati Cara i da će, kada zavara njega, lakše zavarati i čitav svijet. Mrtve li nade i preglupog nagađanja! O plaćama mnogih.“

Despota Đorđa Brankovića i koje on treba pojedinačno navesti, pripisat će mu se stvarno i pravovaljano zajedno sa svim svojim pravima služnosti, pripadajućim pravima, prihodima i dobitima, a on u njihovom posjedu može mirno ostati kao pravi i zakoniti vlasnik s pravom budućeg nasljeđivanja, sve dok se preostale zemlje na koje polaže pravo Presveta Svjetlost uz Božju pomoć ne oslobode osmanlijskog jarma. I poslije se zajednička vlast nad svima zajedno i svim pojedinačnim posjedima treba predati istom Premilostivom (despotu) po Presvijetlom Carskom Visočanstvu te povrh toga neopozivo i zauvijek potvrditi i utvrditi carskom i kraljevskom diplomom ili povlasticom

8. Pošto su kraljevine Bosne, Srbije i Bugarske zauzeli Osmanlije zajedno s ostalim vladarima Ilirskog Carstva, despota onog vremena, dakako pradjedovi i prethodnici našeg spomenutog Presvijetlog Gospodina, drugoga Đorđa Brankovića, ograničeni na temišvarsko područje, zbog vjernosti koju su uvijek iskazivali prema Svetoj Kruni Ugarskog kraljevstva nastavljaju boraviti na tom istom mjestu i bila im je dodijeljena određena plaća ili naknada o čemu na sljedeći način jasno svjedoči Bonfini, folij 832. Godišnja plaća temišvarskih despota koji su nekoć (ondje) boravili. Despot Raše za 700 konja godišnje (dobiva) 3600 florena, za sol 1200 florena. Također ponizno molimo Presvijetlo Presveto Visočanstvo da naš sadašnji Presvijetli Despot, toliko puta spomenuti Đorđe Branković ostvari svoje prethodno spomenuto pravedno presizanje, te da mu se te da mu se na isti način milostivošću Presvijetlog Presvetog Visočanstva svake godine iz sredstava njegove blagajne može i treba staviti na raspolaganje i neizostavno dati naknada, za to također ponizno molimo Presvijetlo Presveto Visočanstvo.

Naposlijetku dakle cjelokupne i pojedinačne zahtjeve koje smo objavili i podastrijeli našem Presvijetlom, Presvetom i Premilostivom Visočanstvu na razmatranje, posebno, nepristrano i dobronamjerno stavljamo njemu na raspolaganje, štujući ga kao Oca čitavoga svijeta. Tako, osim svega spomenutog, željno iščekujemo i premilostivu odluku Presvijetlog Visočanstva i povrh toga njegovu carsku i kraljevsku ispravu koja ste tiče i svih drugih potrebitih i postavljenih zahtjeva. 10

Zahvaljujući njima ćemo za gore spomenutog Gospodina, Presvijetlog našeg Despota Đorđa Brankovića, povratnika u našu sredinu, moći s toliko većom pripravnošću, revnošću i žarom ustati protiv zajedničkog ljutog barbara – neprijatelja kršćanstva, zgrabiti oružje i uspješno se boriti uz pomoć nebeskih bogova.

(Memorandum je prevela dr. sc. Iva Kurelac)

ZAKLJUČAK

Posljednji pokušaj Osmanskog Carstva da osvoji Beč 1683. godine završio je katastrofalnim neuspjehom za osmansku vojsku i Osmansko Carstvo. Taj je poraz ukazao na oslabljenu

moć Osmanlija i njihov skori pad. Ravnoteža snaga, koja je do tada prevladavala, počela je znatno prelaziti na snagu Zapadnih sila, odnosno Habsburške Monarhije. Poraz osmanske vojske pod Bečom označio je konačni slom i osmanlijske vojne premoći. Kršćanska pobjeda potaknula je 1684. papu Inocenta XI. na osnivanje proosmanske koalicije - Svete lige. Onda počinje Veliki (Bečki) rat (1683.-1699.) u kojemu su habsburške snage uspjele potisnuti Osmanlije daleko na istok oslobađajući pritom šire prostore Hrvatske, Slavonije i Ugarske. U jednom trenutku se činilo da se nazire posvemašnji slom Osmanskog Carstva koji bi uzrokovao njegovo potpuno povlačenje s prostora jugoistočne Europe. U tom trenutku Habsburškoj Monarhiji, koja je u protuosmanlijskom pohodu prema Balkanu precijenila svoje snage, bila je potrebna sva pomoć. Zbog svega navedenog habsburški faktori nisu mogli zaobići memorandum vlašskog diplomate i pustolova Đorđa Brankovića u kojemu je on uz traženje povrata svojih «izmišljenih» posjeda i titula priložio plan bezimernih prvaka u Turskoj prema kojemu bi oni pod određenim uvjetima pomogli habsburškim naporima protiv Osmanlija. Osim te izjave bezimernih prvaka memorandum donosi i zanimljiv plan formiranja novog državnog organizma «Ilirskog Carstva» na prostoru «odumirućeg» Osmanskog i njegov odnos prema Habsburškoj Monarhiji. Na čelu takvog novog «Ilirskog Kraljevstva» nalazio bi se «ilirski despot» Đorđe Branković. Nemajući druge informacije Beč se odlučio za Brankovićevu kartu. Njemu je priznata plemićka diploma i naslov grofa Svetog Rimskog Carstva. U mandat mu se dalo da organizira protuosmanlijski ustanak na prostoru Erdelja i šire. Vidjevši da nema konkretne koristi od Brankovića, Beč ga je bacio u kućnu internaciju sve do 1703. godine. Usprkos neuspješnu Brankovićevu pokušaju da privoli Habsburško Carstvo na svoju stranu, njegov je memorandum bio jedan od prvih srpskih programa, pod ilirskim plaštem, o oslobođenju srpskog naroda od dugogodišnje Osmanlijske vlasti i kao takav govorio o «buđenju» (proto) srpske elite i o njihovim planovima za revitalizaciju «ilirskog» odnosno «srpskog» kraljevstva.

MEMORANDUM OF THE „DESPOT OF THE ILLYRIAN” ĐORĐE II. BRANKOVIĆ TO THE AUSTRIAN EMPEROR AND KING LEOPOLD I FROM 1688

Summary: This paper, along with a short introduction on the Habsburg anti-Ottoman offensive during the Great (Vienna) war (1683-1699), brings a translation of the memorandum of the Serbian diplomat and adventurer Đorđe Branković from 1688 addressed to the Habsburg king and emperor, Leopold I. In it, Branković offers his aid to the emperor in his conquests against the Ottomans and seeks the foundation of the «Illyrian Kingdom» in the area of South-Eastern Europe which was liberated from the Ottomans, under the dynasty of Branković. This kingdom would be, according to Branković, a friend to the Habsburg Monarchy and its faithful ally.

Key words: memorandum, «despot» Đorđe Branković, Illyrian Kingdom, Ottomans, Habsburg Monarchy